

Orosz fegyverekkel Ferenc Józsefért

Beszélgetés Rosonczy Ildikóval

A fenti címmel jelent meg I. Miklós 1849-es magyarországi fegyveres beavatkozásáról Rosonczy Ildikó tanulmánykötete kiadónknál. Ez az első olyan munka a témában, amely oroszországi levéltári kutatások eredményeire épül. A budapesti és lengyelországi évek után a Balaton-felvidékre költözött szerzővel, a Magyar Napló régi munkatársával a Balaton mellett töltött gyermekkoráról, tanulmányairól és arról beszélgettünk, hogyan kezdett el ezzel a kérdéskörrel foglalkozni, milyen tapasztalatokat szerzett moszkvai levéltári kutatásai során, miként vélekedik az ideológiai kizárólagosság korszakában hatalmi szóval kialakított 1848/49-képről és a rendszerváltozás után újraéledt vitákról.

– *Balatonkenesén nőttél föl. A család ezen a vidéken tősgyökeres?*

– Nem, nem. Félig székely, félig palóc vagyok. A XX. század katalizmái szüleimet, mint az előző mondatból kiderül, jó távolról, és tegyem hozzá, nagy kerülőkkel – apámnak egy Moszkva közeli hadifogolytábor is a kényszerlakhelye volt – sodorták a tó mellé. Én Szekszárdon születtem, de már Balatonkenesén nevelkedtem. Apám Székelykeresztúron végezte a tanítóképzőt, majd Pécsen a főiskolát. 1956 után meghurcolták, végül a Keneséhez közeli Csajág általános iskolájában tanított, örökös igazgatóhelyettesként dolgozott, onnan ment nyugdíjba. Anyám Nógrád megyéből, Zagyvapálfalváról származott, jellegzetes palóc nyelvjárását egész életében megtartotta. A kicsi kenesei könyvesboltot vezette. Mindketten tehetséges, szép emberek voltak, akik igazán soha nem értették meg egymást.

– *Második otthonod tehát egy könyvesbolt volt?*

– Mondhatjuk. Anyám minden érdekesnek vélt új könyvet megvá-

sárolt, mindig izgatottan bontottuk ki a balatonfüredi elosztó központból érkezett könyvecsomagot. Amit vasúton küldtek, és egy kis kocsin kellett felhúzni az állomásról. Televíziónk nem volt, sokáig akkor sem, amikor már lehetett volna. Megjegyzem, gyermekeinket mi is „tévétlenül” neveltük. Rengeteget olvastam, Vernét, Coopert, a nagy vilájárókat, magyar utazók kalandjait, életrajzokat, Fekete Istvánt, történelmi regényeket, a Képes Történelem sorozat köteteit, Jókait, Mark Twaint, Victor Hugót, Dumas-t. Kedvencem az *Egri csillagok* volt, azt talán kívülről tudtam, annyiszor olvastam. Először másodikos koromban, aztán minden évben többször. A hosszú, többkötetes regények voltak az igazán érdekesek, azokba jól beleélhette magát az ember, pontosabban a gyerek. Örültem, hogy az első kötet után következik a második. Ezért nem is értem, amikor a hosszú, bonyolult történeteket feldolgozó olvasmányoktól óvják a mai gyerekeket, azt meg aztán végképp nem, amikor az ifjúságnak átírják, rövidítik, leegyszerűsítik a klasszikusokat. Persze az

általam felsorolt művekből is látszik, hogy mára az én olvasmányaim elavultnak számítanak. Nem voltam különben fiús lány, Enikő húgommal rengeteget babáztunk, hosszú történeteket játszottunk el. Olga nővérem nyolc évvel idősebb nálam, ő ezekből a játékokból már kimaradt.

– *Az Egri csillagokat említetted kedvencként, ez azt is jelenti, hogy a török kor érdekelt? Mit szólnál a filmfeldolgozáshoz?*

– Igen, a török kor. A végvári harcok hőseit tiszteltem. 1848/49 kevésbé vonzott. Az ok egyszerű: a törököket, bár hosszú idő után, de csak sikerült kiűzni. A szabadságharc vezetői azonban egyfolytában torzsalkodtak, a küzdelem el is bukott, értelmetlen volt, gondoltam gyerekefjével, búslakodva a legkisebb Baradlay-fiú sorsa fölött is. A film, akármilyen jó, leegyszerűsíti a regényt, kalodába zárja az olvasás közben elszabadult fantáziát. Várkonyi Zoltán *Egri csillagok*-ja nem tetszett, ellentétben Jókai-feldolgozásaival. Ez utóbbiakat szerettem, a regényt újraolvastatták velem. Tordy Géza Baradlay Jenője megmaradt bennem.

Édesanyám

És Tordy nagyot alakított egy jóval későbbi '48-as filmben, Sára Sándor *80 huszárjában* is.

– *Hogyan élt a vidéki pedagógus családja a hatvanas években?*

– Nem könnyen, mégis tanár szerettem volna lenni. Apám biológia-földrajz szakon végzett, de Csajágon történelmet is tanított (meg kémiát). Otthon gyakran a kezünkbe adta a röpdolgozatokat, hogy javítsuk ki, osztályozzuk le őket. Persze ő mondta ki a végső szót. A dolgozatjavítást a húgommal együtt nagyon élveztük, de az, hogy Csajágon, a pedagógusföldön kukoricát is kellett egyelnünk, már természetesen nem lelkesített bennünket. A pedagógusföldön termett kukorica haszna némileg az alacsony tanári fizetést egészítette ki. Mint ahogy a kertünk is. Sokféle gyümölcs termett benne, olyanok is, amik akkoriban ritkaságszámba mentek. Volt naspolyánk, fekete ribizlink, többféle alma, ba-

tul, húsvéti rozsmaring, arany pármén, a szőlők között Mathiasz Jánosné muskotályunk és Szőlőkertek királynője. Mesebeli nevek. Apánk szakkönyvek segítségével nagy gonddal válogatta őket össze. De volt tárkonyunk is, az erdélyi konyhának ezt a kedvelt fűszerét akkoriban kevesebben ismerték. És a házat minden nyáron ellepték a „nyaralók”, akik főként Csehszlovákiából jöttek. Anyám egy ideig Losoncon élt, tudott egy kicsit szlovákul. Ez az időszak volt a fizetővendég-szolgálat hajnala. Anyánk rengeteg ágyneműt mosott, kézzel, mi pedig úgy kiszorultunk a házból, hogy a nyári konyha melletti kamrában vagy a szénapadláson aludtunk. Ezzel persze nem dicsekedtünk. Minden fillérre szükség volt a háromgyerekes családban. Emlékszem egy breznóbányai idős vendégre, szlovák evangélikus pap volt, aki azon sóhajtozott, milyen kár, hogy a magyarok hagyták ezt a gyönyörű országot szétszedni. Meg egy rokonszenves prágai mérnökre is, aki minden évben nálunk nyaralt a családjával. Aztán 1968 után nem

Édesapám

jöttek. Egyszer csak kaptunk tőlük egy üdvözlőlapot – Ausztráliából. De például Csukás István szintén nyaralt nálunk, akinek nagyon ízlett anyámnak a nagy kerek asztalon hártavékonyra nyújtott tésztából sült rétese.

– *A kenesei gyermekévek után Veszprémbe kerültél gimnáziumba...*

– Úgy nézett ki, hogy a gimnáziumban bajok lehetnek. Nemcsak velem, hanem minden továbbtanulni szándékozó osztálytársammal. Tudásunk minden tantárgyból rendszerben volt, a kenesei iskola a járás egyik legjobb iskolájának számí-

Anyámmal

tott, járási, megyei tanulmányi versenyeket nyertünk sorra. Kitűnő történelemtanárom volt Makkai Ferenc személyében. Na, de a kötelező orosz! Az orosztanárunk rokonszenves, kedves tanár néni volt, szerettük is, de némettanárból képezték át, egy ideig hetente kétszer németet tanulni jártunk hozzá. Az oroszul ő is, mi is hadilábon álltunk. Szövegeket bemagoltunk ugyan, de arról, hogy a szavakból hogyan kellene önállóan mondatokat összerakni, fogalmunk sem volt, mint ahogy a ragozás rejtelmeiről sem. A szülők aggódtak is, amikor ezzel szembesültek. Valamelyikünk felmenői találtak egy idősebb férfit Kenesén, aki a közelmúltban költözött a faluba, jól tudott oroszul, és vállalt tanítványokat. Arra emlékszem, hogy a szikár, ősz postásnak törékeny, szőke felesége volt és apró gyerekei. Hozzá jártunk mind, akik gimnáziumba jelentkeztünk. Ő aztán megtanította nekünk az orosz nyelvtant, bevágatta velünk a főnév-, melléknév-, névmás- és igeragozást, az összes végződést: az órára belépőként végig kellett mondanunk például egy birtokos névmással, melléknévvel kidekorált főnevet minden nyelvtani esetben. Ezt a postást (vagy kézbesítőt) Nagy Eleknek hívták, és többek között Jurij Nagibint fordított. Családjával együtt hamarosan elköltözött Győr környékére. Jóval később tudtam meg, hogy 1945-ben lépett be a kommunista pártba, majd a Szovjetunióban végzett vezérkari akadémiát. A néphadsereg őrnagya volt, 1952-ben letartóztatták. Miután kiengedték, leszerelt, és szembefordult a rendszerrel. Csepelen dolgozott esztergályosként, 1956-ban ő volt a Csepel Vas- és Fémművek Központi Munkástanácsá-

Enikő húgommal

nak elnöke. A forradalom leverése után 12 évet kapott, 1963-ban szabadult, de utána is rendszeresen zaklatták.

Nagy Elek rövid nyelvi kurzusának köszönhetően megálltam a helyem az orosz nyelvi tagozaton is, amit szüleim bölcsen valószínűleg azért választottak, mert a tagozatos osztályok erősebbek voltak a sima osztályoknál. Kiemelkedő színvonalú nyelvi oktatást kaptunk. Orosztanárnőnk Paár Ferencné, Válja néni Leningrádból származott, és remek nyelvtanár volt. Így, amikor a továbbtanulás szóba került, és az ELTE bölcsészkarára jelentkeztem, természetesen adódott, hogy, akkor még kétszakos képzés lévén, a történelem mellé az oroszul választva eséllyel felvételizhetek.

– *Az egyetemem azonban történelem-levéltár szakon fejezted be.*

– Igen, pedig eredetileg, mint említettem, pedagógusnak készültem. Amikor vidéki lányként az ELTE-

re kerültem, elbizonytalanodtam, az első évben komoly kisebbségi érzésem volt. Sokat tanultam. Másodéven a korán elhunyt kitűnő középkorász, Bolla Ilona értékelte a szemináriumi dolgozatokat, és az enyémet emelte ki, ami jólesően váratlanul ért. Ő biztatott a kutatómunkára, és ő javasolta, hogy a történelem mellé vegyem fel a levéltár szakot. Háromszakosként próbáltam helyt állni, de nem ment. Ekkor már férjnél voltam, gyermeket vártam. Aztán a vizsgaidőszak közepén, volt vagy 18 vizsgám, megszakadt a terhelességem. Újragondoltam a jövőt meg a fontossági sorrendet. Ekkor adtam le az orosz szakot.

– *De még mindig nem tartunk 1848-nál.*

– Bizony nem. Unger Mátyás Erdély-szemináriumára jártam, hozzá írtam a szakdolgozatomat is. Közben azonban már Szabad György szuggesztív előadásait hallgattam a reformkor és a szabad-

Kallós Zoltántól kapott csángó ingben

ságharc politikusainak ragyogó teljesítményéről, dilemmáikról. Az ország modernizálásának esélyeiről. A kételyekről. Első munkahelyem a Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Osztálya volt.

Mozgalmas időket éltünk, fiatal házasságként, férjemmel, a költő Kovács Istvánnal sokat utaztunk. Erdélybe könyveket hoztunk-vitünk. És a kétszobás, pici konyhás lakásban mindig rengeteg szállóvendégünk volt: Erdélyből és Lengyelországból. Akkor kezdtem lengyelül tanulni, hogy ne csak háziasszonykodjak, hanem értsem is, miről folyik a szó.

Sára Sándor a férjemet kérte föl a már említett *80 huszár* című filmjéhez dramaturgnak. Sára Sándor és Csoóri Sándor alkotása azóta sem fakult meg, a március 15-i ünnepi televíziós műsorok gyakran elő is veszik. Pedig inkább október 6-ra való, mert ugyan kudarcra, tizedelésre is végződtek huszárszökések, többségük azonban sikerrel járt. A filmben, legalábbis így láttam, Csoóri és Sára azzal a kilátástalansággal és reménytelenséggel szembesítette a nézőt, amit a nemzet jövőjével kapcsolatban Kádár János Magyarországon a hetvenes években érzett.

A film végén a halálra ítélt huszártiszt (Tordy Géza) közvételei előtt tiszteleg. A lázadásnak ezt a gesztusát pisztolylövés torolja meg. A közhuszárnak (Kátó Sándornak) a lövésre is rezzentelen, a közösen, de éppen a tiszt részéről eleinte kényszerből vállalt ügy iránti hűséget sugárzó tekintete beleég a néző tudatába. Az *Ölet-től a filmig* könyvsorozatban megjelent, a film készítését bemutató kötethez én állítottam össze a történelmi források gyűjteményét. Megtisztelő feladat volt.

Az a film azonban, amelyiket március 15-én kellene bemutatni, még mindig nem készült el. Mint ahogy az sem, amelyiket a budai vár bevételének napján, május 21-én kellene vetíteni.

– És mi most márciusban megint csak nem 1848 reményeiről, hanem az 1849-es leveretéséről beszélünk. Hogyan jutottál el kutatási témádhoz, I. Miklós cár 1849-es fegyveres beavatkozásának kérdésköréhez?

– Orsi lányom születésének köszönhetően. Gyermeket várva az otthoni munka lehetőségeit latolgattam, mert az, hogy a kicsit majd bölcsődébe adjuk, eszünkbe sem jutott. Ekkor gondoltam arra, hogy talán fordíthatnék történelmi forrásokat. Fordítani oroszról első sorban azt jelentette volna, hogy a XX. század történelme felé érdekes orientálódnom, ami azonban egyáltalán nem vonzott.

A tízkötetes *Magyarország története* 6/2-es kötetében figyeltem föl az egyik jegyzetre az 1591. oldalon. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc történetét tárgyaló utolsó, *A hanyatlás és bukás* című fejezet forrásai között szerepel Fjodor Vasziljevics Rüdigernek a magyar hadjáratra vonat-

Zsindely utcai otthonunkban Orsikával és Misivel

kozó visszaemlékezése, amelyet a szentpétervári Russzkaja Sztarina című folyóirat 1898. évfolyama közölt, és nincs lefordítva. Ez a felfedezés egészen izgalomba hozott, hiszen nem akárkiről volt szó, hanem arról a tábornokról, akinek csapatai előtt 1849. augusztus 13-án Világos közelében sor került a fegyverletételre. A Széchényi Könyvtár nemzetközi kölcsönzéssel foglalkozó osztályát kerestem meg, amelynek segítségével a megadott bibliográfiai adatok alapján a moszkvai Lenin Könyvtár lefényképezve el is küldte a kért visszaemlékezést. Persze rögtön kiderült, hogy nem a tábornok vetette papírra magyarországi emlékeit, hanem csak a segédtsíjtje. Azért ez is érdekes volt, a Hadtörténelmi Közleményekben jelent meg 1984-ben. Ez a rossz lábjegyzet nekem azt is megmutatta, hogy ezen a téren van mit keresnie a kutatónak. Így talált meg a téma.

A Hadtörténelmi Közlemények szerkesztőségének kérésére Katona Tamás lektorálta a kéziratomat, s ő biztatott azzal, hogyha össze tudok állítani egy kötetet az 1849-ben Magyarországon harcolt orosz tisztek visszaemlékezéseiből, akkor az megjelenhet az Európa Könyvkiadó nevezetes és igen sok hiányt pótló Bibliotheca Historica sorozatában. Ekkor adta ki Scserbatov XIX. század végén írott Paszkevics-biográfiájának magyarországi kötetét Gerencsér Zsigmond fordításában. Paszkevics tábornagy, I. Miklós bizalmasa volt a főparancsnoka az osztrák birodalom területére bevonult orosz haderőnek. Ennek a kötetnek igazi értékét az adja, hogy mellékletében ott találjuk Miklós cár 1848/49-ben Paszkevicshez írott leveleit. A visszaemlékezés-kötethez elsősorban bibliográfiai, lábjegyzetek, hivatkozások alapján hasonló módon, a Széchényi Könyvtár segítségével főként

Moszkvából kértem az anyagot. Hol megkaptam, hol nem: vagy rosszak voltak az adatok, vagy hiányosak, vagy nem jött válasz. De találtam régi orosz kiadványt magyar könyvtár mélyén is. A több mint 800 oldalas kötet *A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról* címmel 1988-ban jelent meg. A Scserbatov-kötet és az utóbbi azért voltak fontos kiadványok, mert az előző évtizedekben szinte egyáltalán nem jelent meg orosz forrás 1848/49-ről. (A két háború között a bécsi levéltári anyag témába vágó feldolgozása – gondolok például Steier Lajosnak a cs. kir. és az orosz főparancsnok, Haynau és Paszkevics levelezésének kutatására – pedig megszakadt.) Holott az Orosz Birodalom hadserege nem éppen elhanyagolható szerepet játszott a szabadságharc történetében.

– Tehát éppen abban az időszakban maradt el az orosz in-

Magyar gasztronómiai napok Krakkóban

tervenció történetének kutatása, amikor már a nyelvismeret és a tudományos intézmények kapcsolatának hiánya nem lehetett ennek akadálya. Ez mivel magyarázható?

– Az 1945 után berendezkedő hatalom 1848 forradalmát a maga ideológiája szerint átértelmezve, 1918–19 és 1945 sorsfordító éveinek előképeként felvette a „haladó” történelmi hagyományok közé, úgy, hogy 1848 következetes forradalmárainak álmait a kommunisták valósították meg. Elég emlékeztetni az úgynevezett Forradalmi Ifjúsági Napok tavaszi rendezvényeire, amelyek április 4.-ben csúcsosodtak ki. A szovjet hadsereg által megszállt országban, különösen az 1956-ban kitört, 1848 követeléseit újrafogalmazó, nemzeti szimbólumaihoz visszanyúló forradalom leverése után célirányosnak látszott az 1849-es orosz beavatkozás eljelentéktelenítése. Ehhez nyújtott segédkezet a korszak marxista történetírása, amely a nemzetközi érdekek rendszerének és a szembenálló felek erőviszonyainak teljes figyelmen kívül hagyá-

sa mellett a polgári forradalom gyengeségében, az átalakulás programját végrehajtó középbirtokos nemesség politikájának korlátaiban, a radikális (baloldali) erők perifériára szorításában, a parasztkérdés következtelen megoldásában, a szűkkeblű nemzetiségi politikában, a megalkuvásra kész békepártban, a belső ellenség aknamunkájában és árulásában láttatta a küzdelem elbukásának okait. Egyébként az önvédelmi, majd függetlenségi háború kutatása is háttérbe szorult. Az akkori felfogás a győztes tavaszi hadjárat időszakát már a hanyatlás periódusaként aposztrofálta.

Ugyanebben az érában született meg azoknak a „haladó” orosz tiszteknek az alakja, akik a magyar forradalmi átalakulás társadalmi programjával rokonszenveztek, sőt, megszöktek a hadjárat elöl vagy a hadjárat során. Az orosz hadsereg lengyel származású és a felosztott lengyel állam majdani újjászületésében a magyarokat szövetségesnek tekintő, ezért dezertáló, majd orosz hadbírószági ítélet alapján

Nagyváradon 1849. augusztus 28-án kivégzett Konrad Rulikowski zászlósból így lett „haladó orosz tiszt”. Illés Béla kommunista író fejéből pedig mintegy kipattant az az orosz Alekszej Guszev kapitány, aki életével fizetett a magyar szabadságharc melletti kiállásáért. A „haladó” orosz tisztek mellett az ún. „másik Oroszország” nézetei voltak hivatva ellensúlyozni a szocializmus időszakában leginkább „cári”-nak nevezett fegyveres intervenciót.

Mindennek fényében voltak melőzendők még azok az orosz források is, amelyek nyomtatásban már a XIX. század második felében megjelentek, és több közülük magyar könyvtárakba is bekerült. Egészen másféle kép rajzolódott ki belőlük, mint ami kívánatos volt: nem bukkannak föl bennük az említett „haladó” orosz tisztek, és cáfolják például az áruló Görgei 1948 után többször újjáélesztett mítoszát is, amely egyik alapeleme volt 1848/49 marxista felfogásban előadott történetének.

Ezeknek a nyomtatásban egykor már megjelent anyagoknak a közzététele magyarul azért is volt jelentős, mert a Szovjetunió fennállása idején az orosz levéltári anyag külföldi, így magyar kutató számára is hozzáférhetetlen volt. Kivételek, pontosabban kivételezettek azért akadtak. Ilyen volt Andics Erzsébet, aki 1962-ben az orosz külügyminisztérium levéltárából tehetett közzé az intervenció előtörténetére vonatkozó fontos diplomáciai iratokat, vagy Pach Zsigmond Pál, aki ugyanebből a levéltárból közölhetett magyar anyagot, így Görgei Artúr nagyváradi orosz fogsága idején fogvatartójának kérésére, pontosabban parancsára írt áttekintését a nyári hadjárat-

ról. Pach iratközleménye 1957-ben jelent meg, talán nem véletlenül, és az áruló Görgei portréjához igyekezett újabb adalékokat szolgáltatni, amely azonban a bevezető tanulmány elemzése és magyarázata ellenére sem támasztja alá a vádat.

Érdekes – és szomorú –, hogy ez utóbbi fikció milyen virulens maradt a rendszerváltozást követően, és olyan körökben is, amelyek a nemzeti történelem elhallgatott fejezeteit igyekeztek újraértékelni.

– *Milyennek láttak bennünket, magyar ellenfeleiket azok az orosz tisztek, akiknek naplóit, visszaemlékezéseit összegyűjtötted, lefordítottad?*

– Az orosz hadsereg akkora túlerővel nyomult be Magyarországra, ami gyors és biztos sikert garantált számára. Furcsa helyzetet teremtett, hogy a mintegy kétszáz ezer főt számláló orosz „segélyhad” nagyobb volt nemcsak a magyar honvédseregnél, hanem az oroszokat segítségül hívó, Magyarországon harcoló osztrák (vagy császári) haderőnél is. A helyzet igazi furcsaságát, sőt abszurditását azonban az adta, hogy egy nagyhatalom uralkodója a maga birodalmába saját alattvalói lázadásának leverésére egy másik nagyhatalom hadseregét hívta be. Ilyesmire nem nagyon tudunk más példát. Az orosz tisztek egyébként nem a magyar forradalom társadalmi programjával rokonszenveztek, hanem a fegyverletétel után kiszolgáltatottá váló foglyokkal. A hadjárat résztvevői, köztük a művelt, képzett táborkari tisztek, érdeklődéssel és elismeréssel tekintettek arra a hadseregre, amely vereségek sorozatát mérte az osztrákokra, s így az ifjú osztrák császár minden oroszok cárijához volt

kénytelen segítségért folyamodni. Az osztrák szövetségest nem is becsülték sokra, a kapitulációt követő véres megtorlásról pedig felháborodással nyilatkoztak. Ezzel együtt korrekt szövetségesei voltak az osztrákoknak, a lázadást leverni jöttek Magyarországra, a magyarokat nem tekintették tárgyaló félnek. Akadtak közöttük olyanok is, akik a magyarokat a németekkel együtt a szlávok örökös ellenségeinek tartották, s úgy vélték, meg kellett mutatni, hogy az osztrák államban élő szlávok oltalomért Oroszországhoz fordulhatnak.

– *Amikor ez a visszaemlékezéskötet megjelent, már recsegettropogott a rendszer, és a ti éle-
tetekben is hamarosan gyökeres fordulat állt be. Kiköltöztetek Lengyelországba.*

– Mégpedig öt évre. Az Antall-kormány érhetően a maga diplomatagardáját igyekezett kialakítani, és a külügyminisztériumba behívott sok, egy-egy ország történelmét, kultúráját jól ismerő szakembert. Férjem így került tanácsosként a varsói magyar nagykövetségre, majd az első Orbán-kormány idején Krakóba

főkonzulnak. A gyerekeknek elmagyaráztuk, milyen jó lesz Lengyelországban óvodába, iskolába járni. Hitték is, nem is. Mihály fiunk öt éves volt, és akkor kezdett el kétségbeesetten sírni, amikor kifelé utazva megálltunk egy étteremben ebédelni, és tudatosodott benne, hogy egy szót sem ért abból, amit egyébként kedvesen magyaráznak neki. Mindketten szépen és gyorsan megtanultak lengyelül, meg nekem is gyarapodott a lengyeltudásom. Varsóban sok egyéb mellett lengyeleknek tanítottam magyar nyelvet, és a kint élő magyar gyerekeknek történelmet, irodalmat, nyelvtant, honismeretet.

Hazatérésünk után, 1995-ben, amikor már Oláh János volt a Magyar Napló főszerkesztője, a szerkesztőség munkatársa lettem. Akkor úgy véltem, nem maradok hosszú ideig a folyóiratnál, de az volt a közvélekedés is, hogy rövid életű lesz a lap. Ellendrukker bőven akadt, a kassza üres volt. Az akkori kemény munkának, Oláh János sportemberekre jellemző szívósságának köszönhetően nem így történt. Azok az évek a szerkesztői

A világosi vár romjainál

Karácsony Salföldön Orsolya lányunkkal, férjével, Takács Gáborral, nászasszonyunkkal, Boros Ilonával és Mihály fiunkkal

munka mellett állandó anyagi bizonytalansággal, támogatók keresésével, vagyis pénzkérő levelek garmadájának írásával teltek. Szerkesztettem könyveket, vezettem a folyóirat tanulmányrovatát, állítottam össze tematikus számokat, szerveztem konferenciákat. A folyóiratot nyitott értelmiségi lapként képzeltem el, amelyben a szépirodalom mellett rendszeresen helyet kapnak történelmi esszék, tanulmányok is. Eredménynek tartom, hogy a Naplót azóta is kiváló kutatók tisztelik meg írásaikkal.

– És közben feladtad történelmi terveidet...

– Írtam néhány tanulmányt, és egyebek mellett lefordítottam az Erdélybe benyomult orosz sereget vezérkari főnökének, Artur Adamovics Nyepokojsickijnek az ottani hadműveletekről, majd egy Ivan Ivanovics Oreusz nevű orosz hadtörténésznek az 1849-es magyar hadjáratról szóló, 1880-ban Szentpéterváron kiadott monográfiáját.

Ezek az alpművek a Balassi Kiadónál jelentek meg. Az első *Az erdélyi hadjárat orosz szemmel* 1999-ben, a második *Oroszország háborúja a magyarok ellen 1849-ben* címmel 2002-ben. Izgalmas tapasztalat volt számomra, hogy Krakkóból hazafelé tartva vagy vissza oda, sokszor megjártam azokat az utakat, amelyeken 1849-ben az orosz csapatok özönlöttek be Magyarország területére: akár a főerők Duklától Bártfán–Eperjesen keresztül, akár például Grabbe orosz altábornagy hadoszlopa Alsókubin felé. Magam előtt láttam a végeláthatatlanul kígyózó tömeget, a napfényben csillogó sisakokat, szuronyokat. Több orosz visszaemlékezésben olvastam, hogy ez milyen fölemelő, lelkesítő látvány volt. Nekik. Jártam Jordánóban és Spitkowycén, ahonnan, élén a Kaukázusban hírnevet szerzett Zassz altábornaggyal, az első orosz különítmény tört be az észak-árvi, ma Lengyelországhoz tartozó Podvilk nevű faluba már

1849 májusában, és feldúlta többek között az ott élő Divéky család udvarházát. Divéky Adorján, a neves polonista, történész ebből a családból származott. Podvilki látogatásunk során találkoztunk a család egy idős, azóta elhunyt tagjával, aki a nyarakat az egykori birtokon töltötte. Az erdélyi harcok színterei közül is sokat bejártunk az 1970-es évek második felében.

Persze aztán csak elakadtam. Mert ugyan az orosz beavatkozás a szabadságharc történetének legkevésbé feldolgozott fejezete, így nagy lehetőséget kínált, de azzal tisztában voltam, hogy a továbblépéshez orosz levéltári kutatásokra volna szükség. Számos oka volt annak, hogy végül csak 2010-ben pályáztam meg moszkvai levéltári kutatások céljával a Klebelsberg-ösztöndíjat. 2008-ban egy hónapig kutattam Bécsben is.

– Mennyi időt töltöttél oroszországi levéltárakban, és milyen tapasztalatokat gyűjtöttél?

– Három alkalommal jártam kinn, és összesen öt hónapot dolgoztam a moszkvai Oroszországi Állami Hadtörténelmi Levéltárban. Az 1849-es beavatkozásra vonatkozó gazdag iratanyag kutatható, az orosz kollégák segítőkészek. Többek között olyan iratok voltak a kezemben, amelyeket a levéltárosokon kívül, akik rendezték őket, legutóbb az 1870-es években a már említett orosz hadtörténész, Orosz forgatott. Vagy ő sem.

A munka során négy-öt kérdéskörre figyeltem kiemelten: az osztrák kormányzat sürgetésére 1849. május elején, még a tömeges beavatkozás előtt a Bécs támogatására elindított orosz hadosztály történetére, a fegyverletétellel, a hadifoglyok sorsával kapcsolatos iratokra és a segesvári ütközetre vonatkozó jelentésekre. Persze találtam egyebet is: például egy orosz ezredesnek a magyar hadjárat idején a feleségéhez írt leveleit. Ez utóbbiak a múlt évben az Argumentum Kiadónál jelentek meg (*Hadaink vonulnak. K. R. Szemjakin orosz ezredes magyarországi levelei 1849-ből*).

– Egy nő, aki hadtörténelemmel foglalkozik...

– Korlátokkal. Az ütközetelemzések esetében avatott szakértők munkáira támaszkodom, és azzal egészítem ki a történeteket, ami az ellenfél jelentéseiből, szemtanúi beszámolóiból, jelen esetben az orosz iratokból megtudható. Az utóbbi évtizedekben kiváló hadtörténész-generáció jelentkezett, amely alapkutatásokkal, számos kérdés tisztázásával visszaadta a becsületét a honvédsereg korábban olykor egyszerűen lesvarcgelbezett parancsnokainak, tisztjeinek.

– A Szibériába elhurcolt Petőfi többször megcáfolt históriája a

rendszerváltozást követően újjáéledt, és szívósan tartotta magát. Ebben a kérdésben Te is megszólaltál. Sőt. Találtál egy olyan iratcsomót, amely egy honvédtiszt oroszországi fogságáról tanúskodik. Tehát mégis vittek ki foglyot magukkal az oroszok?

– Egyet találtam. Természetesen nagy izgalommal nyitottam ki az iratköteget. A brassói fellegrvár lengyel származású parancsnokának, Jan Stanislaw Szydłowskiinak a fordultatos élettörténete bontakozott ki belőle. Kiderült, hogy ő, bár kvietált cs. kir. tiszt volt, tudatosan vallotta magát I. Miklós alattvalójának, mert úgy vélte, Oroszországban kedvezőbb alakulhat a sorsa, mintha egykori, esküjét megszegett cs. kir. tisztként az osztrákok kezére kerül. Aztán rájött, hogy orosz alattvalóként még nagyobb büntetés várhat rá, akár Szibériába is vihetik. Az orosz hatóságok azonban nem hittek vallomásának, bárhogy is igyekezett bizonygatni,

hogy csak kényszerűségből vállalt szolgálatot a forradalmi hadseregben. A szentpétervári osztrák követséghez fordultak, és ellenőrizték származását. Mikor kiderült, hogy Ferenc József alattvalója, visszaadták az osztrákoknak. Szydłowski iratanyaga tehát csak azt erősítette meg, amit eddig is tudtunk. Az oroszok akkor hurcoltak el Oroszország belsejébe foglyot, ha az illető orosz alattvaló volt, vagy pedig annak adta ki magát. Ez a lengyelekkel történhetett meg. De az osztrák követség útján ilyen esetben is gondosan ellenőrizték a fogoly vallomását és származását, nehogy elkerülje a rá váró méltó büntetést. Ha kiderült, hogy Ferenc József alattvalójáról van szó, akkor vissza is adták az illetőt az osztrákoknak. Vagyis tartották magukat az 1849. június 10-i megállapodásnak a foglyok átadására vonatkozó 31. pontjához.

Miért volt fogékony erre a hadifoglyomítoszra a magyar társada-

Unokáink, Panna és Réka

lom? Mert szinte nincs olyan család, amely ne szenvedte volna meg, hogy valamelyik tagját elvitték a Szovjetunió légereibe hadifogolyként vagy akár civilként is málenkij robotra. Amiről aztán nem is beszélhetett. Ez a társadalom közvetlen tapasztalata, így könnyű volt elhinni az 1849-ben Szibériába hurcolt magyar hadifoglyokra vonatkozó állításokat. Felelőtlenség és szélhámosság (volt?) azonban ezt a hiszékenységet minden tudományos eredményt újra és újra félresöpörve gátlástalanul kihasználni. De erre csak azt mondhatjuk, hogy más volt I. Miklós Oroszországának, és más volt a sztálinista Szovjetunióknak ebben a kérdésben a gyakorlata, s az utóbbi nem az előzőt másolta. Hermann Róbert széleskörű osztrák levéltári kutatások alapján többször, legutóbb 2015-ben közzölt tanulmányt *Vittek vagy nem vittek?* címmel az 1849-es erdélyi hadjárat hadifoglyainak sorsáról a *Hadtörténelmi Közleményekben*. Kovács László pedig több mint 500 oldalas könyvében már 2003-ban (*Csalóka lidércfény nyomában. A szibériai Petőfi-kutatás csődje*, Budapest) áttekintette a szibériai Petőfi-legenda keletkezését, egész történetét, és minden adatot ellenőrizve ismét tételesen cáfolta a rá vonatkozó források szavahihetőségét és megbízhatóságát. Szydłowski lengyel anyanyelvű lévén állíthatta magáról azt, hogy I. Miklós alattvalója. Petőfi, ha akarta volna, ezt akkor se tehetné meg. De hogy akarta volna, józan ésszel aligha elképzelhető. Az Orosz Birodalom példás adminisztrációja úgyis leleplezte volna. Remélhetőleg mára pont került ennek a botránykrónikának a vé-

gére, amely egy anyanyelvét, hitét, elveit és hazáját megtagadó Petőfit kívánt elének példaképként állítani.

– *Az elmúlt több mint másfél évszázadban minden magyar modernizációs kísérlet 1848/49 örökségéhez nyúlt vissza, azt fogalmazta újra. Említetted például 1956-ot, de így volt ez a rendszerváltoztatás idején is, amikor ismét munkaszüneti nap, majd piros betűs ünnep lett március idusa. Hogyan látod, nem kopott meg mára az ünnep fénye?*

– Ha megkopott, az a mi felelősségünk. A történelmi tudatunkban szabadságharcnak nevezett küzdelem, amelynek célja a magyar alkotmány szerepét betöltő 1848. áprilisi törvényekben foglalt társadalmi és közjogi reformoknak, majd az ország függetlenségének védelme volt, a Kárpát-medencében élő magyarság utolsó nagy közös, európai szintű teljesítménye, amint erre Egyed Ákos, a Kolozsváron élő történész professzor rámutatott. 1848-ban forradalmi hullám söpört végig a kontinensen. E forradalmak közül a magyar tartott a legtovább, a magyar volt a legerősebb. Aminek az a magyarázata, hogy a reformkorban kidolgozott úgynevezett érdekegyesítő politika, így a jobbagyfelszabadítás eredményeként a társadalom minden rétege vállalta a fegyveres küzdelmet március vívmányaiért. Sikerült egy olyan hadsereget megszervezni, felszerelni, ellátni, amely képes volt az ország területét megvédeni. 1849 tavaszán a császári és a magyar haderő között valamiféle egyensúlyhelyzet alakult ki. Az osztrák kormány ekkor döntött úgy, hogy orosz segítséggel vet véget a magyar „lázdók” harcának. Ami

azért eléggé kockázatos lépés volt részéről.

Ha 1848/49 örökségét – sajnálom, hogy a 2011-es Alaptörvényből kimaradt – nem tudjuk megőrizni, ha elfeledkezünk jól felkészült politikai és katonai elitjének fényes teljesítményéről, amely mögött ott volt az egyszerű hivatalnokoktól a közhonvédekig, a földművesektől az iparosokig a társadalom java, nemzeti összetartozásunk eresztekéi is meglazulnak. Persze mindezt lehet cizellálni, hiszen az ember egy ilyen beszélgetés során némileg *leegyszerűsítve* fogalmaz, de a lényeg mégiscsak ez.

– *Mik a további terveid?*

– Több félig kész tanulmányom van, az egyik például az Oroszországba elhurcolt honvédszászlók sorsáról szól. De az orosz főparancsnoknak, Paszkevicznek a magyar hadjárat idején Miklós cárhoz írt leveleit szintén szeretném közzétenni. Talán kimegyek még Moszkvába és Szentpétervárra is, van még ott mit keresnem.

Sokat beszéltem a Balatonnál töltött gyermekkorról. Amikor Lengyelországban honvágyam támadt, mindig a balatoni táj képe ragyogott föl előttem. Éreztem a víz szagát, a tó gyorsan változó színei villóztak szemem előtt. 1993-ban vettünk egy telket a Balaton-felvidéken, Salföldön. Nyaralót akartunk építeni, de a ház állandó otthonunk lett, odaköltöztettük a könyvtárunkat is.

A kiürülő kis falvak életét a nyaralók nem mentik meg. Dolgozni, kapcsolatot tartani pedig az internet korában bárhol és bárholnan lehet. Szemléletváltásra volna szükség e tekintetben is.

Zsiga Kristóf